

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ У МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Статтю присвячено аналізу місця і ролі Європейського Союзу у міжнародних відносинах на сучасному етапі, особливостям формування та здійснення Спільної зовнішньої політики й політики безпеки ЄС.

Ключові слова: *Європейський союз, Спільна зовнішня політика, політика безпеки.*

Майже за півстоліття функціонування Європейський Союз поступово перетворився на один з найпотужніших фінансово-економічних і політичних центрів світу, ключовий компонент європейської безпеки, ядро системи європейських цінностей і стандартів. XX століття стало свідченням радикального відновлення й консолідації європейського континенту, зростання його привабливості й впливу в світі. Перед Європейським Союзом стоять дві стратегічних цілі — зрівнятися в економічній потужності зі Сполученими Штатами і зайняти самостійне місце в світовій політиці. В умовах глобалізації, що прискорилася, ці цілі стають ще більш актуальними, ніж раніше.

Ключовою внутрішньою метою Європейського Союзу є сприяння економічному та соціальному прогресу головним чином через створення зони без внутрішніх кордонів, підтримку економічної і соціальної цілісності, заснування економічного і монетарного союзу та введення єдиної валюти. Основною зовнішньою метою політики ЄС є ствердження його ідентичності на міжнародній арені, передусім через спільну зовнішню політику та політику безпеки, зокрема через розробку спільної оборонної політики.

Основоположними принципами, якими керується Європейський Союз, є повага до національної самобутності, демократії та фундаментальних прав людини.

Новим словом у європейській інтеграції стала створена відповідно до Маастрихтського договору система Спільної зовнішньої політики й політики безпеки (СЗПБ), що замінила діючий з початку 70-х механізм Європейського політичного співробітництва (ЄПС). Зберігши міждержавний характер співробітництва ЄПС, вона істотно розширила

його рамки. СЗПБ тепер поширюється на всю сферу міжнародних відносин, за винятком питань оборони й військової політики. Вона припускає не тільки взаємні консультації, як це було в ЄПС, але й вироблення «загальних позицій» держав-членів, які потім реалізуються через «спільні дії», а також Колективних стратегій ЄС відносно третіх країн і регіонів. Договір поклав початок включенню військово-політичної інтеграції в рамки нормативних документів (*acquis communautaire*), а також офіційно оголосив про майбутню інтеграцію Західноєвропейського союзу (ЗЄС) у ЄС і формування в перспективі системи спільної оборони.

Після ратифікації Амстердамського договору у Євросоюзі вперше створена правова база для побудови власного військового механізму. Так, Європейській раді надано право виробляти загальну стратегію в галузі СЗПБ, а Раді — приймати рішення про організацію системи спільної оборони.

Винятково важливо й те, що створення власного оперативного потенціалу ЗЄС/ЄС перемістилося з розряду потенційних можливостей у площину практичних рішень. Головними цілями СЗПБ є:

- захист спільних цінностей, фундаментальних інтересів, незалежності і інтегрованості Союзу відповідно до принципів Статуту ООН;

- посилення безпеки Союзу у всіх аспектах;

- збереження миру і зміцнення міжнародної безпеки відповідно до принципів Статуту ООН, а також з принципами заключного акту Гельсінкі і цілями паризької хартії, включаючи ті, що стосуються зовнішніх кордонів;

- підтримка міжнародної співпраці;

- розвиток і консолідація демократії, а також панування права, пошана прав людини і фундаментальних свобод [3].

ЄС ввів гнучкі процедури голосування по СЗПБ, проте рішення військового або оборонного значення як і раніше вимагають одностайності.

ЄС є ключовим гравцем з міжнародних питань, починаючи від глобального потепління, проблем демократії до конфлікту на Близькому Сході. Спостерігачі на виборах працюють по всьому світу у рамках підтримки ЄС прав людини.

Основою для спільної зовнішньої політики і політики безпеки (СЗПБ) залишається використання дипломатії та допомоги для вирішення конфліктів та досягнення взаєморозуміння.

Важливим в міжнародних відносинах є використання миротворчої місії ЄС у гарячих точках. У серпні 2008 року, при посередництві ЄС

було укладено угоду про припинення вогню між Грузією і Росією, було розгорнуто місію спостерігачів ЄС, з метою контролю за ситуацією, було надано гуманітарну допомогу для людей, переміщених в результаті бойових дій.

ЄС також відіграє провідну роль на Балканах, де він фінансує проекти допомоги в семи країнах, щоб допомогти їм створити стабільне суспільство. У Косово ЄС розгорнув контингент миротворців, щоб допомогти забезпечити закон і порядок.

В ЄС немає постійної армії. Замість цього, відповідно до СЗПВ, він покладається на спеціальні сили, які проводять:

- спільні операції із роззброєння;
- гуманітарні і рятувальні завдання;
- військові консультації;
- миротворчі операції та операції з постконфліктної стабілізації.

Усі ці завдання роблять внесок у боротьбу проти тероризму, у тому числі шляхом підтримки третіх країн у боротьбі з тероризмом на своїй території.

За останні десять років ЄС здійснив 23 цивільні місії і військові операції на трьох континентах, розгорнутих у відповідь на кризи, зокрема відновлення після цунамі в Індонезії, захист біженців у Чаді, боротьба з піратством біля берегів Сомалі.

Таким чином, роль ЄС в рамках забезпечення глобальної стабільності розширюється, оскільки країни ЄС все частіше укладають колективні рішення із зовнішньої політики.

Розмір 27 держав-членів ЄС з економічної, торговельної і фінансової точок зору — робить його провідною силою у світі. Це найбільший у світі трейдер, з другою у світі валютою.

ЄС підтримує партнерські відносини з усіма ключовими світовими гравцями — у тому числі новими, в кожного з яких є інтереси та власне бачення розвитку сучасної міжнародної політики. З боку ЄС є прагнення до того, щоб в партнерських відносинах, побудованих на взаємних інтересах і вигодах, сторони мали не тільки права, але і виконували обов'язки.

Європейський Союз проводить регулярні зустрічі на вищому рівні з США, Японією, Канадою, Росією, Індією та Китаєм. Його відносини з цими та іншими країнами розвиваються у багатьох галузях, у тому числі в рамках освіти, охорони довкілля, безпеки і оборони, боротьби з міжнародним тероризмом, злочинністю та захистом прав людини.

ЄС прагне до створення ефективного і збалансованого співробітництва з США, як одним з базових міжнародних партнерів. Вони співпрацюють на різних рівнях:

- трансатлантична Економічна Рада спрямовує свої зусилля на зміцнення економічних зв'язків;
- рамкова угода щодо співпраці з врегулювання криз дозволяє ЄС і США тісніше працювати разом, наприклад, в Косово і Демократичній Республіці Конго та в рамках інших місій СЗПБ;
- існує тісна співпраця в галузі зміни клімату та задля досягнення покращення в світовій банківській системі.

Щодо відносин з Росією, то вони розвиваються в рамках таких важливих напрямків міжнародного співробітництва як:

- енергопостачання;
- інвестиції та інновації;
- питання безпеки, у тому числі проблема заморожених конфліктів, боротьба з тероризмом і організованою злочинністю;
- екологічні питання, включаючи зміну клімату.

Щодо Спільної зовнішньої політики й політики безпеки, то Європейський Союз розвиває відносини з Росією у формі «дорожньої карти» з безпеки, визначає практичні заходи для тіснішої співпраці. З 2003 року Росія також робить свій внесок до деяких місій ЄС, наприклад у Чаді і Боснії-Герцеговині.

Як з Росією, ЄС рухається до зміцнення зв'язків з Грузією, Вірменією, Азербайджаном, Молдовою, Україною і Білоруссю. Європейський Союз пропонує значне фінансування для цих країн, а також перспективи угод про вільну торгівлю, якщо зазначені країни будуть значно просуватися шляхом здійснення політичних і економічних реформ, спрямованих на зміцнення демократії.

Євросоюз в рамках Середземноморського партнерства прагне до встановлення тісніших зв'язків з країнами Близького Сходу і Північно-африканськими сусідами. Дане партнерство об'єднує 27 членів ЄС і 16 інших країн, зокрема таких різних, як Ізраїль, Туреччина і Сирія, та охоплює майже 800 мільйонів осіб. У ньому також представлені Ліга арабських країн і Палестинська автономія.

Основними складовими зазначеного співробітництва є такі спільні проекти як очищення від забруднення, реконструкція портів, вдосконалення судноплавства і розвиток сонячної енергетики.

ЄС також активізує відносини з регіональними групами, особливо в Азії та Латинській Америці. В цьому плані ЄС створив розширене партнерство — угоди, в рамках яких має бути досягнутий баланс економічних, політичних, соціальних і культурних відносин.

Щодо Балкан, то Хорватія і колишня югославська Республіка Македонія були офіційно прийняті як кандидати на членство в ЄС.

Албанія, Боснія і Герцеговина, Чорногорія і Сербія є потенційними кандидатами.

Косово проголосило свою незалежність від Сербії в 2008 році, але і досі немає міжнародної угоди про його статус. ЄС активно шукає дипломатичного рішення проблеми, надаючи практичну допомогу.

Затвердження ЄС в як суб'єкта в міжнародних відносинах — основна мета комплексу заходів, що робляться у рамках Спільної зовнішньої політики і політики безпеки (СЗПБ) Європейського Союзу. Це завдання не має прецедентів в історії: ніколи ще не вдавалося об'єднати зовнішні політики окремих держав з моменту їх вироблення до стадії здійснення, тобто на всьому протязі зовнішньополітичного процесу.

Спільна зовнішня політика ЄС переросла рамки установок Європейської політичної співпраці (ЄПС) зразка 1970-1980-х років і не вписується в конструкцію «трьох опор» в тому вигляді, в якому вони представлені в Маастрихтському договорі 1992 року. Проте вийти на справжню зовнішньополітичну інтеграцію доки не вдається. Країни не готові передати частину своїх суверенних прав наднаціональним інституціям. Проти цього виступає Данія, цього не бажає Великобританія, на особливій позиції стоять нейтральні держави Європи. Наднаціональний принцип у сфері СЗПБ неприйнятний для низки країн ЄС, що викликає серйозні труднощі.

Причини невисоких темпів зовнішньополітичної інтеграції різноманітні. З одного боку, це давні традиції «сильної і самостійної» зовнішньої політики найбільш великих країн. З іншого — навпаки, не менш стійка політика активного дипломатичного лавірування, за допомогою якої державам десятиліттями вдавалося вирішувати завдання національного розвитку через гру на протиріччях між «сильнішими». Звідси — ідейні відмінності еліт країн-членів Євросоюзу в розумінні завдань СЗПБ. До цього потрібно додати інституціональну слабкість комунітарної політики в ЄС у порівнянні, наприклад, з механізмами НАТО, — боротьбу між Радою і Комісією за контроль над спільною зовнішньою політикою і, нарешті, зовнішні впливи, з яких передусім доводиться говорити про американський.

У Стратегії європейської безпеки (грудень 2003) були позначені основні проблеми світової політики і загрози для ЄС. У цьому документі містився заклик до активних, послідовних і умілих дій в розвитку взаємної співпраці. Врегулювання кризових ситуацій було визначене як основне перспективне завдання.

Найважливіші проблеми і процеси у сфері міжнародної безпеки були перераховані таким чином:

- наростання залежності і уразливості ЄС у сфері транспорту, енергетики, інформації під впливом глобалізації;
- поширення бідності і хвороб; загострення конкуренції у сфері забезпечення природними ресурсами і джерелами енергії.

Особливо говорилося про те, що безпека виступає неодмінною умовою розвитку. Стосовно СЗПБ підкреслювалося, що держави-члени повинні діяти погоджено і солідарно. Політика кожної країни окремо не повинна суперечити союзній політиці в цілому. Правда, у свою чергу СЗПБ не має права завдавати збитку зовнішній політиці окремих країн і їх зобов'язанням по лінії участі в НАТО та інших організаціях (ст. 17). Стаття 19 Ніщського договору зобов'язує держави-члени координувати дії в міжнародних організаціях і на міжнародних конференціях. Передбачається також співпраця дипломатичних місій у третіх країнах із захисту інтересів громадян ЄС (ст. 20). Нарешті, міститься зобов'язання держав ЄС, що входять до Ради Безпеки ООН на правах постійних членів, координувати свої дії з іншими країнами ЄС.

Перераховані положення свідчать про те, що в сфері зовнішньої політики Європейський Союз наслідує принципи міждержавної співпраці, а зовнішня політика національних держав переважає над комунітарною політикою. Навіть механізм ухвалення рішень, який, здавалося б, повинен посилювати наднаціональний початок СЗПБ, допускає своєрідний опортунізм. Хоча більшість рішень приймаються на основі одноголосності, допускається можливість «конструктивної стриманості» для незгодних (ст. 23) і «поглибленої співпраці» для згодних (ст. 27). Отже, за таких нормативних умов добитися єдності у сфері зовнішньої політики і безпеки дуже непросто.

У грудні 2007 р. глави держав і урядів країн-членів ЄС підписали Лісабонський договір, складений на основі Конституційного договору Європейського Союзу 2004 роки [4]. Третій розділ цього документа був присвячений питанням Спільної зовнішньої політики і політики безпеки. В порівнянні з нормами, які сьогодні визначають межі комунітарної зовнішньої і оборонної політики, СЗПБ більшою мірою інституціолізована: введення поста міністра закордонних справ ЄС вінчає еволюцію зовнішньополітичних органів Союзу. Проект Конституції надає Європейському Союзу статус юридичної особи, що спрощує його відносини з третіми країнами і міжнародними організаціями.

Зміни, введені в дію Лісабонським договором в 2009 році, включають призначення Високого Представника ЄС у Закордонних справах і Політики Безпеки, який координує взаємодію між країнами

ЄС для формування і реалізації зовнішньої політики. Високий Представник отримує допомогу від цивільних і військових співробітників.

Звичайно, треба розуміти, що Спільна зовнішня політика і політика безпеки Євросоюзу не може і не повинна формуватися і проводитися в життя, так само як і зовнішня політика окремих країн. Отже, і оцінювати її не слід з тих же позицій, з яких прийнято аналізувати політику, наприклад, Франції або Німеччини.

Можна помітити й інше: унікальність сучасного інтеграційного простору в Європі пов'язана з формуванням у ньому невідомого раніше феномену багатовекторної й інструментальної різнопланової зовнішньої політики. Її інструментарій з часом може виявитися здатним збагатити уявлення про можливості дипломатії взагалі.

В Європейському Союзі втілений особливий тип «м'якого політичного управління» з опорою не на сили, а на економічні важелі. Діючи у дусі цієї логіки, країни ЄС розробляють варіант забезпечення безпеки на основі «м'якої потужності», роблячи свій посильний внесок у стабілізацію світової системи.

Європейський Союз набув репутацію суб'єкта, що уникає використання військової сили, підтримує міжнародні інститути і сприяє підвищенню культури міжнародних відносин. Він прагне виступати в ролі «регіонального миротворця», економічними методами сприяє підйому суміжних країн, попереджаючи таким чином конфлікти і погрози у сфері безпеки.

Особливу увагу ЄС приділяє стратегії Європи, що розширюється, і створенню концентричних кіл (зон) стабільності і безпеки навколо своїх зовнішніх кордонів. Розвиток відносин з Росією, Україною і країнами південного Середземномор'я досягається завдяки використанню Спільних механізмів міжнародної політики — так званих «спільних стратегій». «Наразі в державах — членах ЄС та керівних установах Євросоюзу вже започатковано дискусії щодо необхідності внесення суттєвих коректив до політики стосовно сусідніх держав. Про надання особливої уваги згаданій тематиці свідчить, насамперед, пропозиція залучати країни, що охоплюються ЄПС, до розробки її оновлених засад» [2].

Фактично спільна зовнішня політика ЄС складається в суворій відповідності з логікою неформального «розподілу праці»: Євросоюз в цілому прагне відповідати за використання «м'якої сили», за невоєнні місії, що зміцнюють мир в інтересах міжнародної стабільності, а США — продовжують нарощувати військову потужність і потенціал силового «поширення демократії».

Література

1. Фісун О. А. Проблеми та перспективи реалізації зовнішньої політики Європейського Союзу / О. А. Фісун, Н. А. Вінникова // Нова парадигма: Журнал наукових праць [Гол. ред. В.П. Бех]. — К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2005. — Вип. 51. — С. 110–121.
2. Халаджи В. Європейська політика сусідства як важливий напрям зовнішньої політики ЄС — «східний» та «південний» виміри ЄПС [Електронний ресурс] / Вікторія Халаджи / Освіта регіону. — 2011. — № 1. — Режим доступу : <http://www.social-science.com.ua>
3. Цит. За : Treaty of Nice. Amending the Treaty on the European Union, the Treaties Establishing the European Communities and Certain Related Acts (2001/C 80/01) // Official Journal of the European Communities. — March 10, 2001.
4. Цит. За : Constitution for Europe (2004/C 310/55) // Official Journal of the European Union. — December 16, 2004.

Стаття посвячена аналізу места и роли Европейского Союза в международных отношениях на современном этапе, особенностям формирования и осуществления Общей внешней политики и политики безопасности ЕС.

Ключевые слова: *Европейский союз, Общая внешняя политика и политика безопасности.*

The article is dedicated to the analysis of place and role of European Union in international relations on the modern stage, to the peculiarities of forming and realization of the EU Common Foreign and Security Policy.

Key words: *the European Union, Common Foreign and Security Policy.*

Барановський Фелікс Володимирович — професор кафедри політології та міжнародних відносин Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, доктор політичних наук.

Рецензент: проф. Шепелєв М. А.